

EDITA PRÍHODOVÁ (Ružomberok, Slovakia)

e-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

Elegický štýl Rainera Mariu Rilkeho a Janka Silana

Obsah článku:

1. Úvod
2. Elegickosť v Prvej eléгии z Duina
3. Elegický štýl Janka Silana
4. Záver

1. Úvod

Rainer Maria Rilke predstavuje jednu z najviac kanonizovaných postáv európskeho modernizmu, Janko Silan je katolícky kňaz, ktorý písal spirituálnu poéziu a patrí do literatúry malých národov (slovenská literatúra). Výber autorov, ktorí sa pri poetickom znázomení sveta zhodli v žánrovom rámci (elégia), som zvolila s ohľadom na paradoxný literárnohistorický jav: v 30. a 40. rokoch 20. storočia sa v slovenskej literatúre začala najmä medzi autormi katolíckej moderny a avantgardy tak intenzívne recipovať poézia R. M. Rilkeho, že literármi historici hovoria o Rilkeho kulte, príp. o fascinácii Rilkeom. Podľa Adama Bžocha práve recepcia poézie R. M. Rilkeho pomohla zbližiť poéziu katolíckych autorov s avantgardou a s modernou európskou lyrikou¹. Cieľom štúdie bude komparácia básnického sveta R. M. Rilkeho a J. Silana na základe interpretácie vybraných elegických textov. Už dobový literárny kritik a katolícky kňaz Jozef Kútnik Šmálov konštatoval, že tvorba Janka Silana má „rilkeovské ladenie“², aj keď bližšie nekonkretizoval, v čom ono ladenie identifikoval. Komparácia má na jednej strane konkretizovať vplyv R. M. Rilkeho na básnický štýl J. Silana. Na druhej strane má poézia J. Silana vytvoriť kontrastívny kontext k básnickým textom R. M. Rilkeho a pomôcť

---

¹ Bžoch A., *Rainer Maria Rilke zwischen der katholischen Moderne und dem slowakischen Surrealismus*, [w:] *Ost-West Problematik in den europäischen Kulturen und Literaturen*, Ulbrecht S., Ulbrechtová H. (red.), Praha 2009, s. 505-512.

² Šmálov J. K., *Literárna kritika ako poznávanie a hodnotenie*, Bratislava 2004, s. 196.

ich zamerať interpretáciu na také poetologické javy, ktoré by bez takéhoto kontextu zostali nepovšimnuté.

Vychádzajúc z pôvodnej žánrovej definície elégie dedukujem, že elégie R. M. Rilkeho a J. Silana budú vyjadrovať silnú tenzívnosť lyrického subjektu. Aj keď je tenzívny moment v elégiách dominantný, predsa – vychádzajúc z uvedenej žánrovej teórie – musí byť v básni realizovaný nejakým spôsobom aj detenzívny moment, ktorý navodzuje mieru a ktorý spolu s tenzívnosťou je nositeľom esteticko-hodnoty³. Tieto konštitutívne žánrové charakteristiky upriamujú pozornosť na lyrický subjekt, ktorý je nositeľom tenzívnosti, resp. detenzívnosti. Keďže ide o modernú lyriku, javí sa zameranie na prežívanie lyrického subjektu interpretačne produktívne.

2. Elegickosť v *Prvej elégii z Duina*

R.M.Rilke zvykol sám vykladať svoje básnické dielo, presvetliť jeho temné, zložité či nejednoznačné významové vyznenie. V mnohých listoch adresovaných rôznym osobnostiam nachádzame takéto samointerpretačné pasáže alebo state vysvetľujúce jeho chápania umenia. Tento fenomén poukazuje na autorovu snahu o spojenie života a diela, na jeho priam úzkostné úsilie premieňať život na básnickú existenciu, nerobiť rozdiel medzi dielom a existenciou⁴. Pri interpretácii vybranej elégie aj ja budem využívať túto oporu pochádzajúcu z osobného kontextu autora, ktorá môže pomôcť porozumieť mimoriadne zložitej básnickej výpovedi *Duinských elégií*.

Pri príležitosti ukončenia elégií písal R. M. Rilke kňažnej Taxis-Hohenlohe o nevýslovnej búrke, o orkáne ducha, ktorý takmer potrhá všetky jeho tkanivá a ktorý ho nútil písať nebdajúc na nič iné⁵. V liste Nanny von Escher vysvetľuje základný problémový oblúk svojich elégií:

“Zwei innerste Erlebnisse waren für ihre Hervorbringung entscheidend: Der im Gemüt mehr und mehr erwachsene Entschluß, das Legen gegen den Tod hin offen zu halten, und, auf der anderen Seite, das geistige Bedürfnis, die Wandlungen der Liebe in dieses erweiterte Ganze anders einzustellen, als das im engeren Lebenskreislauf (der den Tod einfach als das Andere ausschloß) möglich war. Hier wäre, sozusagen, die »Handlung« dieser Gedichte zu suchen, und ab und zu steht sie, glaub ich, einfach und stark, im Vordergrund”⁶.

V tomto významovom napätí života a smrti, smrti a lásky, lásky osobnej a nadosobnej (neosobnej) možno nahmatať základné sémantické osnovanie Rilkeho

---

³ Miko F., *Od epiky k lyrike*, Tatran, Bratislava, 1973, s. 91-109.

⁴ Preisner R., *Když myslím na Evropu*, Praha 2003, s. 170.

⁵ Rilke R. M., *Elégie a rekviem*, Dunajská Lužná 2004, s. 39.

⁶ Engel M., *Rilke-Handbuch.: Leben - Werk - Wirkung*. Weimar 2004, 370.

elegickosti: nejde teda o elégiu motivovanú osobnou stratou. Autorove slová nás čitateľsky pripravujú na diskurzívnosť vypovedanú poetickou rečou, na filozofujúcu meditáciu nad životom zasadeným do smrti a nad láskou presahujúcou hranice osobného života. Početní Rilkeho interpretátori chápali jeho básne aj ako vyjadrenie svetonázoru a vykladali ich vo filozofickom, mystickom, mýtopoetickom či náboženskom rámci. Jeho »lyrické summy« presahujú hranice rýdzo básnickej výpovede realizujúcej výlučne estetickú hodnotu. Na úrovni textu môžeme vidieť túto autorskú snahu v tendencii zasadiť »ich« výpovede do cyklu »wir« pasáží⁷, smerovať od osobnej výpovede k nadosobnému významu. Rilkeho elegické vyjadrenie hodnotového deficitu nechce byť vypovedaním jeho osobnej životnej straty (aj keď z nej určite vychádza a je ňou ovplyvnená). Možno v nej tušiť artikuláciu životného pocitu moderného človeka, dobovú generačnú skúsenosť. Analýzu *Prvej elégie* začneme v zmysle antickej poetiky, teda výrazovým kontrastom na úrovni verša. Kontrastívnosť tenzívnych a detenzívnych prvkov budem ďalej sledovať v ich prepojenosti s básnickým jazykom a v kategórii lyrického subjektu.

Verš, ktorý R. M. Rilke realizuje v *Duinských elégiách*, prináša vlastné segmentačné členenie, ktoré sa križi so syntaktickým vetným usporiadaním textu a presadzuje sa na jeho úkor. Veršové jednotky a syntaktické väzby jazyka vytvárajú vzájomný kontrapunkt. Kým syntaktické sklady sú trhané, prilahlé vetné celky sú pevne pospájané viacnásobným medzivetným nadväzovaním. Naznačujú to nielen retrospektívne a perspektívne jazykové konektory, ale aj taký **vzt'ah sémantickej súvislosti, aký je medzi nastolenou otázkou a odpoveďou (odpoveďami)**. Napriek takejto sugescii diskurzívnosti (kvôli ktorej je Rilkeho poézia považovaná za filozofickú a neustále je výzvou pre filozofické i teologické či mystické výklady) sa Rilkeho text zároveň vyznačuje pre lyriku typickou simultánnosťou výpovede: v realizovanej sémantickej štruktúre sú aj vynechané, opakované, preskočené, zmlčané a figuratívne členy, ktoré sťažujú zrozumiteľnosť textu, devalvujú jeho diskurzívnu hodnotu a posilňujú jeho obraznú, konotatívnu povahu. Na úrovni básnického tvaru, veršovej segmentácie textu a odsekovej kompozície môžeme evidovať ambivalentnú autorskú tendenciu vyjadriť básnickú, lyrickú výpoveď, ktorá hatí syntaktickú konvenciu, logickú, diskurzívnu rovinu textu a naopak. Môžeme tak hovoriť o heterogénnej (lyricko-diskurzívnej) povahe Rilkeho elegických textov, ktorú indikujú atematické zložky básnickej štruktúry – kompozícia, segmentácia, rytmus.

V lexike elégií sa nachádzajú lexikálne jednotky takej povahy, ktoré sú vlastné jazyku teológie (Boh, anjeli), filozofie (bytie, vesmír). Ich časté používanie dodáva jazykovému prejavu lyrického subjektu intelektuálny jazykový kolorit (diskurzívna stratégia). Autor toto pôvodne objektivizované videnie subjektivizuje: používa ich v nových sémantických významoch, modifikuje ich alebo metaforizuje

---

⁷ Ibidem, 369.

(lyrická stratégia). Napriek pomerne slobodnému Rilkeho prístupu ku kľúčovým diskurzívnym pojmom čitateľsky vnímame aspoň spätosť týchto lexém s pôvodným kontextovým prostredím a ich výrazovú abstraktnosť, filozofickosť či náboženskosť. Podľa Antonelly Castelvedere Rilke týmto spôsobom postuluje “experiences of »delicate« being that possess the fragility and sophistication of the human condition”⁸.

Okrem samotného jazyka ešte presvedčivejšie o diskurzivite elégií vypovedá fakt, že lyrický subjekt sa predstavuje ako ten, ktorý sa pýta, kladie otázky a hľadá na ne odpovede. Práve otázka je pre básnickú výpoveď indikatívna: udáva smer, ktorým sa následne bude uberať výpoveď lyrického subjektu. Aj tento rozmer básnickej komunikácie vnáša do elégií jednotu témy v rámci odseku (strofy), a teda určitú diskurzívnu líniu výpovede. Diskurzívnosť, intelektuálnosť či filozofickosť pritom nespočíva v presadzovaní postulátov nejakej z konkrétnych filozofických škôl (aspoň na tejto úrovni analýzy to nemožno tvrdiť), ale v realizovaní takého ostoja lyrického subjektu, ktorý je archetypálne intelektuálny, pretože je východiskom akejkol'vek filozofie: kladenie otázok, hľadanie odpovedí. Schéma otázka – odpoveď nie je iba komunikačnou formou presadzujúcou sociatívnosť a referenčnosť (ja sa pýtam teba na niečo), ale aj logickým rámcom a formou vedomia lyrického subjektu (oprieť sa môžeme napríklad o tvrdenia recepcnej estetiky a pragmatickej lingvistiky, podľa ktorých znakovosť jazyka je daná vedomím). Tým, na čo je otázka tematicky zameraná, to »niečo«, na čo sa lyrický subjekt pýta, pritom nie je nič konkrétne, nič praktické, čo by bolo motivované pragmatickými cieľmi: je to naozaj filozofická otázka v jej spoločenskej neužitočnosti a zároveň v naliehavosti, akú má pre pýtajúceho sa človeka. Predpokladám, že tento logicko-noetický rámec (daný schémou otázka – odpoveď), ktorým sa v elégii presadzuje poeticky stvárnená subjektivita, môže konkrétnejšie odkryť spôsoby nastoľovania tenzívnosti a detenzívnosti ako spojené výrazové kontrapunkty zvoleného žánrového rámca, preto ju budem sledovať na úrovni analýzy najviac výpovedných pasáží.

“Wer, wenn ich schrie, hörte mich denn aus der Engel
Ordnungen? und gesetzt selbst, es nähme
einer mich plötzlich ans Herz: ich verginge von seinem
stärkeren Dasein. Denn das Schöne ist nichts
als des Schrecklichen Anfang, den wir noch grade ertragen,
und wir bewundern es so, weil es gelassen verschmählt,
uns zu zerstören. Ein jeder Engel ist schrecklich.
Und so verhalt ich mich denn und verschlucke den Lockruf
dunkelen Schluchzens. Ach, wen vermögen
wir denn zu brauchen?...”

(Rilke 1: 1-10).

---

⁸ Castelvedere A., *Neither Religion nor Philosophy: The Language of Delicacy in Rilke's Poetry*, “German Life and Letters”, r.: 2010, nr 2 (63), s. 135.

Citovaný úryvok, ktorý tvorí introit *Prvej elégie*, ukazuje, že Rilke urobil svoje básnické otázky nielen intelektuálne naliehavými, ale pre človeka elégií aj bytostne problémovými («ich» výpoveď). Vertikálne – do nebies – nasmerovaná otázka nesie problémovú tenzívnu stránku skúsenosti, teda hodnotový deficit (absencia poznania), možno predpokladať, že odpoveď bude zakúšať ako nadobudnutie poznania, uspokojenie intelektuálnej potreby a uvoľnenie napätia. Rilkeho lyrický subjekt však vo forme odpovede vznáša ďalší skeptický argument, podľa ktorého predstavuje anjel (personifikácia náboženského princípu) pre človeka neprekonateľnú ontologickú priepasť – krásnu a hroznú zároveň. Detenzia, ktorú by pre filozofa mala priniesť odpoveď, sa nedostavila: v poetickom diskurze Rilkeho prináša odpoveď gradáciu tenzívnosti spojenú s nemožnosťou úľavy (potlačenie vzlyku). Položená otázka lyrického subjektu teda ústi do poznania, že náboženské riešenie problému, znázornené hypotetickým volaním do nebies, personifikovaných v postave anjela, je pre človeka elégií nedostupné. Lyrický subjekt kladie novú otázku, ktorú intencionalne presmerúva z vertikality na horizontalitu ľudských skúseností – k ontickému svetu (ľudia, zver, kultúra – popísaný, interpretovaný svet):

“... Ach, wen vermögen
wir denn zu brauchen? Engel nicht, Menschen nicht,
und die findigen Tiere merken es schon,
daß wir nicht sehr verläßlich zu Haus sind
in der gedeuteten Welt...”

(Rilke 1: 9-12).

Aj keď Rilkeho básnický svet zahŕňa fenomény viditeľné i neviditeľné, hmotné i duchovné⁹ nie je pre človeka existenciálne naplňujúci: človek nachádzajúci sa v ňom je v situácii ohrozenia a samoty. Kým predchádzajúce odpovede na otázku boli skeptické, tieto sú negativistické (žiadne, nikto, nie sme). Okrem skepsy (spochybnenia) a odmietnutia (popretia), sa lyrický subjekt vo svojich odpovediach týkajúcich sa nájdenia detenzívneho prvku prikláňa k relativizácii či bagatelizácii (1:12-16, podobne 1: 25-28). Nepripúšťa žiadnu zo spomínaných možností detenzie (úľavy) na úrovni intelektuálnej (zbytočnosť kladenia ďalších otázok “Weißt du’s noch nicht?” 1: 23), vzťahovej (milenci sa nezbavia samoty), senzuálnej (motív jari a huslí hodnotovo devalvovaný náhodnosťou a netrvácnosťou 1: 30). Možno z toho uzatvárať, že Rilkeho logická, jazyková schéma otázka – odpoveď (presnejšie povedané otázka – odpovede) nie je analogická so skúsenostným vzorcom tenzívnosť – detenzia. Zdá sa, že **Rilke nehľadá odpoveď, skôr kumuluje odpovede** (niektoré majú povahu tvrdenia), ktoré uzatvárajú lyrický subjekt do bezvýchodis-

⁹ Ryan J., *Creative Subjectivity in Rilke and Valéry*, “Comparative Literature”, r.:1973, nr 1 (25), s. 1-16.

kového kruhu vírenia otázok a tvrdení. Túto skôr kruhovú, vírivú, cyklickú schému jazyka a vedomia lyrického subjektu potvrdzuje simultánne radenie veršov – odpovedí, ktoré sa svojou výpoveďou upínajú k minulým, už predtým kladeným otázkam (1: 26 »brauchen« súvisí s otázkou v 1: 9-10 “Ach, wen vermögen / wir denn zu brauchen?”). Na základe analýzy možno tvrdiť, že štruktúra básnického jazyka na úrovni lexiky a syntaxe, ktorá sa javila ako diskurzívna stratégia (schéma otázka – odpoveď), je podriadená dominantnejšej poetickej stratégii. Nastolené otázky sú skôr rétorické figúry či básnické otázky, nie diskurzívne nastolená tematika. Identifikovať to bolo možné aj prostredníctvom uzavretosti simultánnej kruhovej kompozície. Obe ambivalentné autorské stratégie pritom nesú funkciu výrazovej tenzívnosti. Touto vlastnosťou sa však nestráca výrazová intelektuálnosť Rilkeho elégie: nielen lexikálne jednotky majú intelektuálny jazykový kolorit, predovšetkým **problematickosť lyrického subjektu sa koncentruje v oblasti »hlavy«** – volanie do nebies z úvodnej časti elégie nie je realizované, len myslené. Celý následný sled tenzívnych motívov má povahu intelektuálnej problematizácie. Podobne vo veršoch 1: 25-34 lyrický subjekt dáva prednosť myšlienkam pred senzuálnymi zážitkami chápanými ako rozptýlenie.

Novú autorskú tendenciu môžeme očakávať v **motíve oslavy, spevu**, ktorý v pôvodnom žánrovom rámci klasickej elégie predstavoval **detenzívny prvok**. Ten sa po kumulácii tenzívnych pasáží objavuje v 1: 36-42:

“Sehn es dich aber, so singe die Liebenden; lange
noch nicht unsterblich genug ist ihr berühmtes Gefühl.
Jene, du neidest sie fast, Verlassenen, die du
so viel liebender fandst als die Gestillten. Beginn
immer von neuem die nie zu erreichende Preisung;
denk: es erhält sich der Held, selbst der Untergang war ihm
nur ein Vorwand, zu sein: seine letzte Geburt.”

(Rilke 1: 36-42).

Motív oslavy však Rilke spája s milencami, ktorí sú nenasýtení láskou. Analogický hodnotový vzťah možno vidieť v ďalších veršoch, v súvislosti s hrdinami, ktorým smrť zdôvodňuje život. Ide o absentujúce hodnoty (opustení milenci, stratený život, pocit nenasýtenosti). Lyrický subjekt kumuluje ďalšie obrazy znázorňujúce existenciálne vyhrtené situácie (poznačené ohrozením životných hodnôt), ale mení svoj postoj k nim (smútok – oslava). Tým zároveň prostredníctvom kontrastívneho postoja a vnímania upresňuje svoje porozumenie pre existenciálnej hodnoty. Teda nejde o obrátený axiologický vzťah (oslavu absentujúcej hodnoty). Veď Rilke neoslavuje opustených, pretože sú opustení, ale z dôvodu, že milujú viac. Ide teda o paradoxné pozitívne zhodnotenie negatívnych skúseností prostredníctvom poznania, že práve vďaka nim možno prežiť hodnotovo plňší život ako pri trvalej hodnotovej sýtosti, ktorej by bez skúsenosti absencie chýbala možnosť sa-

motného poznania veci («Ding») ako hodnoty. Práve v spôsobe nastolenia miery medzi kontrastívnymi tenzívnymi a detenzívnymi prvkami možno najviac identifikovať to, čo samotný Rilke napísal v už spomínanom liste Nanny von Escher, v ktorom môžeme epištólamým štýlom postihnúť dynamiku dosahovania hodnoty identifikovanú v elégií.

Toto poznanie poskytuje lyrickému subjektu výstup z bludného kruhu tenzívných skeptických, nihilistických, bagatelizujúcich otázok a odpovedí: je to nájdenie riešenia, akým Rilke uvoľnil ad maximum kumulovanú tenziu. Ekvivalentné poznanie zaznieva z ešte aj z verša 1: 45 o Gaspare Stampe i z veršov 1: 49-50 o žiali, ktorý dozrel v plod. Detenzívnosť nie je daná jednoduchým vlastníctvom hodnôt, ale spôsobom, akým človek k situácii absencie hodnoty pristupuje: práve v nich môže zažiť dynamiku »viac« milovať, »skutočne« žiť. Keďže hodnotová miera hodná oslavy prichádza v Rilkeho poetickom svete skrze bolesť, postuluje jeho umelecká metóda nevyhnutnosť zvnútorneného prežívania ľudských, zvlášť problematických, hraničných, skúseností.

To však je zároveň momentom, na základe ktorého môžeme v Rilke vidieť nielen básnika moderny, ale aj básnika, ktorý sa vzdáľuje od typického modernistického gesta. V tomto zmysle J. Ryan interpretovala Rilkeho preferenčné používanie slovesa »schauen« vnášajúceho uvedomenie, reflexivitu pred senzitivnejšie vyznievajúcimi »sehen«, »blicken«. Rilke ich uplatňoval dokonca aj pri prekladoch (konkrétne pri prekladoch Valéryho poézie), kde sa vyslovene odkláňal od originálu a vnášal do prekladu svoje vlastné koncepty¹⁰. Samotný tento jav však neznamená odklon od moderny, príp. jej kritiku. Ide skôr o odklon od čisto senzualne zameranej básnickej moderny k takej, v ktorej sa básnický výraz implicitne či explicitne spája s filozofiami, náboženskými predstavami, či ideológiou. V tomto zmysle Rilkeho poézia našla ohlas nielen v radoch čitateľov, ale aj nekritických obdivovateľov a nasledovníkov, takže sa stala až kultovou záležitosťou¹¹.

Rilke toto »spasiteľné poznanie« pre človeka elégií aplikuje v rovine etickej existencie (1: 30 – život ako úloha, 1: 54-58 – etická maxima počúvať hlasy, stať sa sluchom) i v rovine estetickej existencie. Estetický modus života a zvnútorňujúcu funkciu lyriky stelesňuje v elégií mýtický Linos, kultúrou pamäťou stabilizovaná personifikácia elegického princípu. Podľa Rilkeho práve smrť a plač nad stratou života stvorili hudbu, takže

“die Leere in jene
Schwingung geriet, die uns jetzt hinreißt und tröstet und hilft”
(Rilke 1: 94-95).

¹⁰ Ibidem, s. 7.

¹¹ Preisner R., *Když myslím na Evropu*, Praha 2003, s. 169.

Manfred Engel považuje Rilkeho elégie taktiež za výpoveď na pomedzí existenciálneho a poetického diskurzu. Motív chvenia, ktorý zahŕňa existenciálne i estetické chvenie, podľa neho najviac odráža hraničnosť a ambivalentnosť Rilkeho výpovede¹².

Túto paradoxnú epistemologickú a axiologickú slučku, ku ktorej sa človek elégií dopracúva extrémne komplikovanou a strmo tenzívnu cestou, však Rilke dosiahol za veľmi vysokú cenu: vzdaním sa osobnej lásky (1: 51-53) a takým prežívaním života, v ktorom miznú rozdiely medzi pozemskosťou a podsvetím (1: 69-85).

3. Elegickosť v Silanovej zbierke *Slávme to spoločne*

Slovenský básnik Janko Silan (1914-1984) začal tvoriť v 30. rokoch 20. storočia, v období tzv. prvej Československej republiky, ktoré poskytlo impulzy pre modernú slovenskú kultúru. Aj samotný Silan vydal svoj básnický debut *Kuvici* vďaka Fondu Júliusa Zeyera pri Českej akadémii vied a umení v Prahe. Tento fond finančne podporoval mladých talentovaných básnikov a spisovateľov. V roku 1936 spomedzi prihlásených debutantov podporil mladého slovenského básnika.

Rozsiahla elegická skladba *Slávme to spoločne* je v poradí Silanovou treťou vydanou básnickou zbierkou, ktorú publikoval ako študent katolíckeho bohoslovnia, v roku 1941, v ktorom prijal aj kňazskú vysviacku. Silan v jednom literárnom rozhovore poznamenal, že je to jeho najmilšia knižka, že ju napísal akoby na dúšok, naraz, za päť dní, aj keď myšlienku niesol v sebe niekoľko rokov¹³. V paratextovej časti (ako dedikáciu) autor uviedol:

“Dňa 14. decembra 1933 umrela Helena Ďurková. Jej patrí táto knižka”¹⁴.

Helena Ďurková bola básniková matka, mladý básnik sa 8 rokov po jej smrti vrátil k svojej osobnej skúsenosti, aby sa stala látkou pre básnickú skladbu. Tento motív možno nájsť viackrát v básnickej skladbe a zároveň aj v publikovaných interview s Jankom Silanom. Básnická skladba je teda jednoznačne inšpirovaná biografickým kontextom autora. V ťažiskových danostiach (téma, adresát básnickej komunikácie) ju treba považovať za autobiografickú (faktickosť v datovaní smrti matky, jej pomenovanie). Hlas lyrického subjektu v rovine textu súzvučí s básnikovým v zatektovej realite (totožnosť životného poslania lyrického subjektu a autora – kňazstvo).

---

¹² Engel M., *Rilke-Handbuch.: Leben - Werk - Wirkung*. Weimar 2004, s. 374.

¹³ Silan J., *Básnik o poézii*, Bratislava 1998, s. 29.

¹⁴ Silan, *Slávme to spoločne*, Tmava 1941, s. 10.

Aj pri interpretácii Silanovej skladby budem vychádzať z generálnej otázky, akým špecifickým spôsobom tento autor realizuje elegický štýl. Konkrétne ma bude zaujímať, ako Silan dokázal vyriešiť apóriu, že pre každého človeka je smrť rodiča osobnou bolestnou skúsenosťou (odhliadnuc od tých nešťastných ľudí, ktorým sa nedostalo materskej lásky), takže komunikovať o tejto osobnej strate vo všeobecnosti, sa môže javiť ako triviálne, na druhej strane snaha hovoriť o tom na verejnom fóre môže byť pre iného nezmyselné. Tenziu a detenziu budem znova identifikovať v atematických i tematických rovinách textu.

Celá básnická skladba je nestrofická, čo je v rámci ranej Silanovej básnickej tvorby výnimočné. Práve zvolená téma, žánrový rámec, ale najmä osobná dikcia si vynútili prúd reči, nie klasicizujúcu disciplinovanú básnickú formu, akú autor dovtedy využíval (častý je u neho napríklad stroficky viazaný hymnus a piesňový sonet). Kompozične je skladba členená na prológ, centrálnu časť a epilóg. Rytmus básne je stopovo organizovaný: vo všetkých troch častiach sa autor usiluje o jambické frázovanie verša – v slovenčine náročné kvôli stabilnému prízvuku na prvej slabike. Silanova elégia je voľne, nepravidelne rýmovaná.

Veršové členenie však nie je u Silana až v takom radikálnom napätí so syntaktickým členením, ako to bolo u Rilkeho: koniec verša a koniec syntaktických skladov sa zväčša kryjú, ale toto pravidlo autor pomerne slobodne porušuje. Astrofický prúd reči môže byť signálom, že sa aj tu bude stretať lyrizmus a diskurzivita. **Diskurzivita má u Silana primárne sociatívnu, dialogickú povahu:** báseň je komponovaná ako rozhovor, resp. rozhovory lyrického subjektu so sebou samým, s matkou, s inými ľuďmi. Preto by sme v básni mohli identifikovať osobné »ich« a »du« prehovory, okrem toho aj nadosobné »wir« pasáže. V pasážach zameraných na mentálny svet básnika sa okrem všeobecnejšej tendencie k diskurzivite v podobne dialógu objavuje diskurzivnosť ako sebareflexivnosť, kladenie otázok, snaha postihnúť paradoxnú povahu ľudského života. Príležitosťou pre tento typ reflexívneho dialógu je návšteva rodného domu a zvlášť matkinho hrobu. Fakt, že ide o fiktívny rozhovor s mŕtvou matkou plný evokovaných spomienok spôsobuje, že jednotlivé časti po sebe nasledujú simultánne, bez jednotnej časovej línie.

Interpretačne je zaujímavé aj to, že názov básne – *Slávme to spoločne* – je voči zvolenému žánru elégie v napätí. Oslavnosť (laudácia) by mala byť iba sprievodná tendencia voči hlavnej – lamentatívnej. Názov indikuje subverzivnosť v realizovaní oboch tendencií, resp. netypické porozumenie a svojrázne naplnenie žánrovej charakteristiky. Preto jednou z podôb, v ktorých budem v texte básne sledovať tenzivnosť a detenzivnosť, bude aj emocionálne rozpätie smútku a oslavy. Autor konštruuje základné kontrastívne žánrové tendencie prirodzene tak, že matka predstavuje hodnotový superficit (oslava), jej smrť pociťuje ako hodnotový deficit, stratu (smútok). Emocionálny tón oslavy matky je voľne plynúci, rozvitý, potvrdzovaný jeho subjektívnou skúsenosťou, ale aj svedectvami iných ľudí, ba dokonca aj mýtom:

“bola krásna moja mama milá,
nie darmo volala sa Helena”

(Silan 2: 37)¹⁵.

Kaleidoskop básnikových spomienok vytvára emocionálne sýty, ideálny obraz svojej matky, ktorá vyniká ako žena (krása), kresťanka (nábožnosť), umelkyňa (spev, rozprávky), matka (starostlivosť a neha). Materstvo znamená predovšetkým iniciačnú úlohu, v rámci ktorej matka učí dieťa pomenovať veci, spievať a modliť sa. Všetky tieto hodnoty sa síce teoreticky dajú vyselektovať, avšak životne sú navzájom pevne prepojené, takže matka predstavuje takú celistvú osobnosť, že ju básnik postuluje ako sväticu:

“Pomôcť môžeš nám. Si svätá”

(Silan 2: 50).

Náboženské cítenie oboch subjektov básnickej komunikácie (matky a syna) je osobne prijaté a emocionálne zvrúcnené. Aj keď sú básnik a jeho matka existenciálne ukotvení v kresťanskej, katolíckej duchovnej tradícii, predsa Silan vo svojej básni nie je dogmatický. Naopak, práve ťažiskový duchovný rozmer skladby, ktorým je spojenie s mŕtvymi predkami, predstavuje krajne subjektivistický náboženský moment, spoločný so všetkými inými náboženskými predstavami. Súkromné kanonizovanie matky za svätú je výrazom osobného a slobodného duchovného priestoru, ktorý tvorí básnikov transcendentálny svet. Obraz Boha je láskyplný, intenzívne prežívaný a najmä spätý s reálnymi situáciami, takže sa stáva matke zdrojom životnej vitality. Mnohé ťažké situácie, ktoré matka prestála víťazne, so ziskom, Silan syntetizuje do všeobecne platnej gnómy:

“Kto rany prijme, toho nerania”

(Silan 2: 60).

Alebo ich reflektuje v životných postojoch matky:

“Ach, prijať. Ty si všetko prijala.
Aj to, čo nepríjemné je a bolí,
ba ešte si si pritom spievala,
oslavujúc časy také, aké boli:
silné a tvrdé. Tak ty prijala si
napokon aj smrť ako zrodenie”

(Silan 2: 95-99).

---

¹⁵ Všetky citácie z poézie J. Silana sú z diela uvádzaného v poznámke č. 13, t.j. z diela: Silan J., Slávme to spoločne, Urbánek a spol., Tmava, 1941. Za každou citáciou z básne uvádzam v texte štúdie číslo časti básnickej skladby a za ňou číslo verša (napr. tu: 2. časť, verš 37).

Vidíme, že matka je stelesnením náboženskej i existenciálnej transcencie, ktoré nielenže negujú tenzívny, rušivý prvok, ale zabezpečujú jeho prechýlenie k ideálnej hodnotovej miere.

Práve v takýchto pasážach je evidentné, že oslavný pól nepredstavuje jednoduchý, stabilný, hodnotovo zabezpečený bezproblémový selankovitý svet slovenského vidieka. **Oslavné pasáže obsahujú vnútornú kontrastívnu dynamiku** danú skutočnosťou, že matka sa pohybuje v životnom priestore, v ktorom hodnoty nevlastní, ale dosahuje a vytvára ich svojím otvoreným prístupom k vlastnej životnej skutočnosti. V tom spočíva postojovo žitá oslava a slávenie ako existenciálna maxima, ktorú matka zvládla v extrémne ťažkých podmienkach. Dynamika názvu básnickej skladby *Slávme to spoločne* obsahuje dvojakú výzvu: k matke ako priamej adresátke aktuálneho básnického prehovoru (napr. v 2:66), ale aj k básnikovi samotnému, aby prijal paradoxnú, kontrastívnu povahu hodnoty, ktorá sa vytvára takouto oslavou života (“Slávme to spolu, slávme obaja” 2: 84). V tom spočíva jej svätosť, idealita, jej »vzorovosť«: aj svojím prístupom k životu plní iniciačnú úlohu voči synovi. A nielen jemu: ide o existenciálnu maximu, všeobecne platnú gnómu, ktorú básnik formuloval »deduktívne« cez životnú skúsenosť seba a svojej matky. Jej platnosť však presahuje hranice jednotlivého ľudského života. Silan ako básnik tento aplikačný horizont naznačuje, ale explicitne ho nikde neformuluje. V tomto je ako básnik zdržanlivý, bez apelačnej naliehavosti voči čitateľovi.

“»Zot’ali brezu, už ju vezú...« Mama!”

(Silan 2: 1-2)

Modus oslavy bol Silanovej v básnickej skladbe otvorene tematizovaný a nehatený, až po analýze bolo možné identifikovať jeho tenzívnu sémantiku. Na druhej strane **modus smútku autor od začiatku hatí** takými stratégiami ako estetizácia (piesňový motív zot’atej brezy aplikovaný na matku), racionalizácia (hľadanie pozitívnych dôvodov matkinej smrti, napr. to, že zem bola pre ňu príúzkym životným priestorom 2: 5-6). Iste aj centrálna postojová výzva – osláviť smrť matky spolu s ňou a podľa jej príkladu pozitívneho prijímania strát – je dôvodom, prečo sa básnik voči tejto situácii od začiatku snaží stavať vyrovnane, prečo vysoko hodnotí mlčanie a zvnútornenie.

Až po viac ako 100 veršoch zaznie priznaný smútok nesúci otvorenú tenzívnosť, aj keď v neosobnej plurálvej forme:

“Také to boli city málo pružné
a úzke, nevychádzajúce z hrádz
samých nás, zranených”

(2: 107-109).

Príznačné je, že tenzívnosť prežívaného smútku básnika v priestore textu postupne narastá, vrství sa vznesením a pridáním nových aspektov. Po viac ako 200 veršoch zaznieva smútok osobnejšie a nehatene:

“Ale že smutný som a píšem básne.
To ti chcem kričať až tam, až tam, kde si,
cez smrť a cez priestor a cez časy.
To, že som smutný ako tmavé lesy
za noci daždivých, čo krčia si
svoj chrbát pod haluzie javorové”

(Silan 2: 224-229).

Nehatenosť a intenzifikáciu smútku (tenzívnosti) možno vnímať v motíve výkriku presahujúceho hranice sveta, posilnenou figuratívnosťou (napr. vyššie citovaná naturifikačná a antropomorfizačná metafora) a kakofonickosťou jazyka, ktoré zvyšujú expresívnosť výrazu.

“...Toľko, toľko povedať
chcel som ti na potešenie, no práca
vždy oddeľovala nás a tá hat'
nijako nevedela roztrhať sa
záplavou lásky, práca do samôt
nás vrhla. Nez bývalo zhovárať sa
ni zatiaľ, pokým bych ti z čela pot
postierať mohol”

(Silan 2: 167-174).

Tenzívnosť na strane básnického subjektu sa vrství a graduje pridávaním takého reflektovaného tenzívneho aspektu ako vedomie dlhu, ktorý sa nedá splatiť: tvoria ho nevypovedané skúsenosti, zamlčané slová ocenenia. Ku smútku sa pridávajú ďalšie prvky tenzívneho emocionálneho registra – pochybnosť, ťarbavosť, neschopnosť »klíčiť«, rásť. Požiadavka prijať smrť matky je pre básnika ambivalentnou skúsenosťou, výzvou, ktorú napriek voluntarizmu nevie naplniť:

“Jak ja to ospevovať sám mám? Stačím?”

(Silan 2: 383).

Vo vyexponovaných tenzívnych častiach autorský subjekt kumuluje svoje otázky zdôrazňujúce ich závažnosť:

“Kde je ten čas, čo lieči v zabúdaní?
A možno vlastne veci zabúdať?”

(Silan 2: 421-422).

Ako vidno aj z citovaných úryvkov, skúsenosť deficitnej hodnotovej skúsenosti (smrť blízkeho človeka) je momentom, v ktorom Janko Silan prestupuje z vyjadrenia »ich« skúsenosti k univerzálnym a nadosobným determinantám ľudského osudu. Realita smrti blízkeho bližneho je skúsenosťou výsostne osobnou a zároveň všeľudskou. Dokonca ide o univerzálny, kozmický jav dotýkajúci sa aj sveta vecí:

“... smutný som. Aj včul', keď hľadím
na lípu, ktorá volá k výškam. Vzlyk
jej je aj mojím vzlykom”

(Silan 2: 442-443).

Nemožno však tvrdiť, že by univerzálne poznaná problematickosť bola spúšťačom detenzívneho mechanizmu (v úvode spomínané nebezpečenstvo trivializácie alebo bagatelizácie smútku argumentom, že je to problémom všetkých). Skôr ide o moment nadobúdania nového typu poznania, ktoré básnikovi napomáha empaticky sa spojiť so všetkými ľuďmi a pritom neignorovať ani vlastnú bolesť.

O postupne sa zvyšujúce tenzívnej povahe prežívaného smútku zapríčineného smrťou blízkej bytosti (matky) vypovedá aj fakt, že básnik otvorene priznáva, že ju nemôže vyrovnat' ani náboženská útecha (2: 237-241), ktorá sa v iných situáciách hodnotového deficitu osvedčila ako stabilizačný mechanizmus. Nie že by Silan ontologicky spochybnil náboženskú transcenciu, skôr poukazuje na nemožnosť odstrániť problematickosť zo skúsenostného komplexu náboženského človeka. Zároveň tak odhaľuje povahu náboženskej transcencie prežívanej ako existenciálne chvenie, dôveru i zápas. V tomto zmysle básnický subjekt **prijíma náboženstvo nielen ako útechu, ale aj ako úlohu**, ktorej úspešné zvládnutie podmieňuje nielen častosť, ale je aj otázkou večnej spásy: “Smrť tvoju prijať, sláviť – v tom je spása” (2: 361). V sebareflexívnej finálnej časti básnik prosí aspoň o zmierenie sa s matkinou smrťou:

“Ty, krásna,
prihováraš sa:
aby som dobre videl
kontúry pravých sídel
a lásku všade,
aj v utpení mnohom,
aj v ukrivdení strohom,
aby som ikdy neublížil pravde –
a nehádal sa s Bohom”

(Silan 3: 37-45).

Koniec-koncov sa aj v smútočných sebareflexívnych pasážach básnický subjekt vyrovnáva s tenziou prostredníctvom náboženského princípu – či už sub-

jektivizovaného (matka) alebo tradičného kresťanského (Boh). Oba sú navzájom späté, aj keď aj záverečný odsek odkrýva ich svojráznu, subjektívne hodnotovo pridelenú komplementaritu: modlitbu adresuje matke, s Bohom sa chce aspoň nehádať. Apelatívny charakter názvu Slávme to spoločne básnický subjekt realizovať iba čiastočne – oslavou života. Požiadavka sláviť jej smrť je prijatá, reflektovaná, ale reálne nenaplnená.

Tento poznatok ukazuje, akým spôsobom J. Silan rozdeľuje i spája oslavné a smútočné línie. Kým oslavné heroickým spôsobom tematizujú matku (»du« prehovory), smútočné patria sebareflexii básnika (»ich« prehovory s presahom k »wir«). Oslava v sebe nesie vnútornú tenziu spôsobenú úsilím o autentický život (matka), ktorá sa vyrovnáva v ideálnej miere (svätosť, krása). Smútočná línia sa vyznačuje intenzívnosťou tenzie, ktorá je daná faktom, že ide o spočiatku hatený smútok, ktorý až po dlhších oslavných alebo vyrovnaných častiach vystúpil na povrch. Tenzívnosť je zároveň vrstvená: daná absenciou matky v živote básnika a aj sebareflexívnym vedomím o nemožnosti naplniť zvolený etický ideál v ideálnej miere. V rovine kompozície básnickej skladby sa skutočne potvrdzuje, že ide o kontrastívne línie. Básnicko to vyjadril samotný autor vo veršoch:

“vyvažujem spolu tvojím, hľad’,
večítým ziskom časné moje straty”
(Silan 2:117-118).

Avšak ich povaha a pomer nie sú také, ako som to prepokladala na začiatku analýzy: napriek tomu, že oslavnosti sa na úrovni povrchových motívov venuje širšia plocha, smútok je prevládajúcou tendenciou čo do intenzity. Okrem laudatívnej oslavnosti (ktorá je však zároveň nositeľkou subjektívnosti) má oslavnosť zároveň povahu existenciálneho apelu voči básnikovi. Pre viaceré tematické súvislosti oslavnosť možno považovať aj za prepísanie smútku a jeho transformovanie na ideálnu úroveň oslavy. V tomto zmysle možno vnímať lyrickú výpoveď Janka Silana monumentalizujúcu matku za spôsob satisfakcie a kompenzácie. Tenzívne vedomie nevypovedaných slov a pochvál matke súvisí s básnikovou túžbou naplniť túto svoju potrebu:

“A ja som chcel ti svoje skúsenosti
raz aspoň vyzozprávať, mama drahá,
tak ako všetci školáčkovia prostí,
keď prídu domov, kam len pamäť siaha,
spomínať začnú, čo sa učili,
a nezastanú, pokým všetkých príhod
vel’horu neodhmú skl’účili...”
(Silan 2: 159-165).

Zdá sa, že tenzívny smútok je hlavnou tendenciou aj z toho hľadiska, že je primárne sebarefektívne uvedenou potrebou, lyrická oslava je spôsobom vyvažovania tohto rušivého momentu. Práve osobná dikcia a osobná zaangažovanosť pri tematizácii smrti vyvoláva otázku, ako ju komunikovať verejne, literárne. Janko Silan sa v tejto básnickej skladbe vyhol tomuto úskaliu vyvažovaním protichodných tendencií: laudatívnosť problematickosťou, individuálnu angažovanosť presahom k univerzálnosti, náboženskosť subjektívnosťou. Takýmto spôsobom sa mu podarilo uniknúť didaktizmu a sentimentalizmu, hoci sa pohybuje na hranici umeleckého a náboženského diskurzu.

4. Záver

Rainer Maria Rilke a Janko Silan predstavujú ľudsky, kultúrne a autorsky odlišné naturely. Biografický kontext oboch autorov možno vnímať ako kontrastívnu líniu formatívnych kultúrnych prvkov – či už ide o rodinné prostredie, náboženské ovzdušie, geografické toposy, s ktorými boli životne spojení. Prvý z nich je stelesnením modernizmu a multikulturalizmu, druhý z nich reprezentantom katolíckeho modernizmu a prikláňal sa skôr k národnému princípu. Napriek tomu sa Janko Silan vyjadril o Rilke ako takmer familiárne ako

“o jeho premilom Rilke”¹⁶

(*Básnik o poézii*)

a prekladal jeho básne. Interpretácia vybraných elégií odkryla kontrastívne i podobné črty elegickej poetiky oboch básnikov.

U oboch bolo možné **identifikovať heterogénnu povahu lyrickej výpovede s tendenciou k diskurzivite**. Je zrejmé, že obaja básnici chápali žáner elégie ako vhodný žárový i poznávací rámec pre vyjadrenie veľkých básnických a existenciálnych tém. Kým u Rilkeho má diskurzivita cyklickú povahu vznášanej filozofickej otázky a vrstvenia odpovedí, u Silana je diskurzivita vedením dialógu, v ktorom má určujúce miesto spomienka a sebareflexia. Kým **Rilke tlmí u lyrického subjektu detenziu** (rezignácia na volanie do nebies, nemožnosť vzlyku), **Silanov básnický subjekt sa usiluje tmiť tenziu** (požiadavka prijať a sláviť smrť matky). Rilkeho elegický tón je komplikovaný, aktivita lyrického subjektu sa koncentruje v oblasti »hlavy«. Príznačné je jeho »odstrihnutie sa« od nebies, oddelenie sa od blízkych osôb, ktoré človeka vrhá do hraničných existenciálnych skúseností. Len tak sa človek môže oslobodiť z nezmyselnej »prózy života« a zažiť existenciálne chvenie hodné oslavy. Silanova elégia je poznačená osobným až dôverným tónom, básnický subjekt sa prejavuje v oblasti »srdca« – vypovedaním emócií. Sakralizácia

---

¹⁶ Silan J., *Básnik o poézii*, Lúč, Bratislava, 1998, s. 36

matky a kritická sebaspytujúca sebareflexívnosť básnika kladie jeho elégiu do tej línie tvorby, ktorej vzorom sú Confessio sv. Augustína. Oproti Rilkeho lyrickému subjektu, ktorý sa v elégii individualizuje, typickou tendenciou Silanovho básnického subjektu je sociatívnosť, spájanie sa – s matkou, s Bohom, s bratmi. Hoci s odlišnými východiskami (modernistická problematizácia – osobná dôvernosť a tradičná náboženská vrúcnosť), obaja básnici prichádzajú k tomu istému záveru: hodnotové maximum človek nezískava jednoduchým vlastnením, ale skôr vyprázdnením, zvnútornením, uvedomením si hodnoty v skúsenosti jej absencie. Rilkeho človek nadobúda toto poznanie špekulatívne, neosobnou filozofickou meditáciou nad životom, kumulovaním existenciálne vyhrotených situácií. Silanov človek elégií je induktívny, vychádza z osobnej skúsenosti, dokonca z jedinej svojej skúsenosti, ktorú urobí exemplom autentického života. Zaujímavé je, že aj keď v elégii R. M. Rilkeho sú uvedené viaceré paradigmatické existenciálne situácie, materská láska v nej chýba. Zdá sa, že Rilke a Silan nie sú len protinožcami, ale možno ich zároveň považovať za komplementárnu dvojicu básnikov.

Abstrakt v slovenčine / Abstrakt po slowacku / Abstract in Slovak:

Štúdia sa zameriava na kontrastívnu komparáciu elegických básní R. M. Rilkeho a J. Silana. Rainer Maria Rilke a Janko Silan predstavujú vo viacerých poetologických charakteristikách opačné básnické typy (charakterizujú ich také zásadné protiklady ako intelektuálnosť / emocionálnosť, osobnosť / nadosobnosť, individualizmus / sociatívnosť, hatenie detenzie / hatenie tenzie). Rainer Maria Rilke predstavuje jednu z najviac kanonizovaných postáv európskeho modernizmu, Janko Silan je reprezentantom katolíckeho modernizmu a patrí medzi literatúry malých národov (slovenská literatúra). Kontrastívna komparácia umožňuje vidieť v básnických textoch oboch autorov také súvislosti, ktoré by bez kontrastívneho literárneho kontextu zostali nepovšimnuté. Základnou interpretačnou líniou je identifikácia zdrojov tenzívnych a detenzívnych prvkov u oboch básnikov.

Interpretácia elégií oboch autorov odkryla nové poznatky o základných princípoch básnického sveta oboch autorov. Tenzia *Duinských elégií* nie je daná osobnou stratou; ide o nadosobnú, filozofujúcu, intelektuálnu poéziu. Lyrický subjekt pociťuje hodnotový deficit vytvorený problematizáciou života založeného na tradičných hodnotách, náboženských predstavách a ideológiách. Odpoveď však lyrickému subjektu neprináša úľavu, detenziu, naopak, hromadenie otázok a odpovedí tenzívnosť kumuluje. Problematickosť lyrického subjektu sa koncentruje v oblasti »hlavy«. Sled tenzívnych motívov má povahu intelektuálnej problematizácie.

Janko Silan v básnickej skladbe *Slávme to spoločne* tematizuje život a smrť svojej matky. Báseň je teda poznačená biografickým kontextom autora. Diskurzivita sa vyznačuje dialogickosťou a emocionálnosťou, ktoré sú dané autobiografickos-

ťou témy. Problematickosť lyrického subjektu sa koncentruje v oblasti »srdca«. Kresťanský ideový rámec spôsobuje, že autor spočiatku hatí tenziu (smútok) a zameriava sa viac na oslavu. Aj keď Janko Silan neproblematizuje tradičný kresťanský náboženský rámec, predsa ho subjektívizuje vytváraním si osobného duchovného sveta, ktorých ťažiskom je spojenie s mŕtvymi predkami (s matkou).

Spoločne v prístupe oboch autorov je, že prostredníctvom elegického žánrového rámca vyjadrili postoje k veľkým literárnym témam: k životu, k smrti a k láske (osobnej alebo nadosobnej). Aj keď odlišnými cestami, predsa obaja sa dopracovali k problematizácii života založenom na jednoduchom vlastní hodnote. Hodnotovo naplnená existencia podľa nich spočíva v prehĺbenom a otvorenom postoji k životu, do ktorého človek prijme a integruje aj tenzívne skúsenosti.

Kľúčové slová / Слова kluczowe po slowacku / Key words in Slovak:

elégia, tenzia, detenzia, modernizmus, Janko Silan (1914-1984), Ján Ďurka (1914-1984), katolícky kňaz, slovenský básnik, katolícka moderna, Rainer Maria Rilke (1875-1926),

The Title in English:

Elegical Style of Rainer Maria Rilke and Janko Silan

Abstract (Summary) in English:

The study focuses on the contrastive comparative analysis of the elegiac poems of R. M. Rilke and J. Silan. In several poetological characteristics, Rainer Maria Rilke and Janko Silan present opposite poetic types (characterized by such fundamental contradictions as intellectuality / emotionality, personality / meta-personality, individualism / sociativity, blocking of tension / blocking of a lack of tension. Rainer Maria Rilke is one of the most canonized figures of European modernism, Janko Silan is a representative of Catholic modernism and belongs to the literature of small nations (Slovak literature). The contrastive comparative analysis allows the perception such connections in the poetic texts of both authors that would stay unnoticed without contrastive literary context. The basic interpretive line is to identify the sources of tension and lack of tension elements in both poets.

The interpretation of elegies of both authors has uncovered new knowledge of the fundamental principles of the poetic world of both authors. The tension of *The Duino elegies* does not lie in personal loss, it is meta-personal philosophizing, intellectual poetry. The lyrical subject experiences a value deficit created by the problematization of life based on traditional values, religious ideas and ideologies. However, the answer does not bring the relief of a lack of tension to the lyrical subject;

quite the contrary, the accumulation of questions and answers increases the tension. The problem of the lyrical subject concentrates in the area of the »head«. The sequence of tension motifs has the nature of intellectual problematization.

Janko Silan in the poem *Slávme to spoločne* (*Let's Celebrate it Together*) discusses the life and death of his mother. The poem is thus marked by the author's biographical context. The discursivity is characterized by dialogue and emotionality that are caused by the autobiographical nature of the topic. The problem of the lyrical subject is concentrated in the area of the »heart«. The Christian ideological framework makes that author initially block the tension (sadness) and focuses more on the celebration. Although Janko Silan does not find a problem in the traditional Christian religious framework, he subjectivizes it by creating a personal spiritual world where the focus is on a connection with the dead ancestors (with his mother).

The common ground in the approach of both authors is that through an elegiac genre framework they have expressed views on major literary themes: life, death, love (personal or meta-personal). Although in different ways, both of them achieved the problematization of life based on a simple possession of values. The existence filled with values according to them lies in a deep and open attitude to life, to which a human being accepts and integrates the tension experience.

Key words (in English):

elegy, tension, detension, modernism, Janko Silan (1914-1984), Ján Ďurka (1914-1984), Roman Catholic priest, Slovak poet, Catholic modernity, Rainer Maria Rilke (1875-1926),

Tytuł w języku polskim / The title in Polish / Pol'ský názov (Titul v pol'stine):

Styl elegijny Rainera Marii Rilkego i Janka Silana

Abstrakt (Streszczenie) po polsku / Abstrakt (Zhrnutie) v pol'stine / Abstract (Summary) in Polish:

Niniejsze studium koncentruje się na kontrastywnym porównaniu elegijnych wierszy R.M.Rilkego i J. Silana. Twórczość analizowanych przeze mnie przedstawicieli zaliczanych do nurtu modernistycznego, czyli Rainera Marii Rilkego i Janko Silana ukazuje ich poetyckość w zupełnie różnym świetle, bo charakteryzuje ich całkowita różnorodność i odmienność, skupiająca się na zagadnieniach, które dotyczą np.: intelektualności i emocjonalności, osobowości i indywidualności, niszczenia spokoju i burzenia napięcia. Rainer Maria Rilke to jedna z najbardziej wiodących osobowości modernizmu europejskiego, natomiast Janko Silan to przedstawiciel modernizmu katolickiego należący do literatury małych

narodów (por. literatura słowacka). Porównawcza analiza twórczości pozwala nam dostrzec w poezji obu autorów związek, który nie zostałby dostrzeżony bez konfrontatywnego kontrastu literackiego. Podstawowa linia interpretacyjna obu autorów skupia się na identyfikacji źródeł elementów napięcia i ich rozładowania.

Interpretacja elegijna przedstawionych autorów odkryła nowe doświadczenia, które dotyczą podstawowych zasad świata poetyckiego. Napięcie w utworze *Elegii duinejskich* nie wynika z osobistego zagubienia podmiotu literackiego; chodzi przede wszystkim o szeroko pojętą poezję, która wykracza poza ramy indywidualnego, filozoficznego i intelektualnego postrzegania rzeczywistości. Podmiot liryczny czuje deficyt wartości, powstałych za sprawą złożoności istnienia, których fundamentem są wartości tradycyjne, wyobrażenia religijne i ideologiczne. Jednak podmiotowi lirycznemu to nie przynosi ani ulgi, ani rozładowania napięcia, a przeciwnie, pojawia się wiele pytań, a odpowiedzi kumulują tylko napięcie. Napięcia i sprzeczności podmiotu lirycznego koncentrują się przede wszystkim w okolicy „głowy” – stąd dominacja problematyki intelektualnej.

Janko Silan w utworze poetyckim *Slávme to spoločne* [dosł. pol. *Świętujemy to razem*] opisuje życie i śmierć swojej matki. Przedstawiony wiersz zawiera kontekst biograficzny. Dyskursywność zostaje określona przez dialogi i emocjonalność, które są wyznaczane przez fakty związane z jego autobiografią. Rozważania podmiotu lirycznego koncentrują się przede wszystkim w okolicy „serca” – problematyka emocjonalna. Chrześcijańskie ramy ideowe sprawiają, że w początkowej fazie najpierw zostaje zniszczone napięcie (niweczy smutek), a następnie podmiot liryczny skupia się na świętowaniu. Chociaż Janko Silan nie uwypukla problemów, które dotyczą tradycyjnych chrześcijańskich wzorców religijnych, to i tak pojawiają się wątki osobiste odnoszące się do jego świata duchowego, w którym zauważalne są trudności dotyczące kontaktu z nieżyjącymi przodkami (z matką).

Wspólną cechą Rainera Marii Rilkego i Janko Silana jest to, że przez pośrednictwo ramowego gatunku elegijnego przedstawili swoje poglądy dotyczące uniwersalnej tematyki, czyli: życia, śmierci i miłości (osobistej i zbiorowej). Chociaż podążali różnymi drogami, to poglądy na temat złożoności życia i nieodzownych w nim wartości mają podobne. Według nich, istnienie oparte na fundamentalnych wartościach sprawia, że człowiek ma otwarty i głęboki stosunek do życia, akceptuje świat i istnienie, łączy swoje doświadczenia, choć często są one związane z różnorodnym napięciem.

Słowa kluczowe po polsku / Klíčové slová v polštinie / Key words in Polish:

elegia, napięcie, odprężenie, modernizm, Janko Silan (1914-1984), Ján Ďurka (1914-1984), ksiądz katolicki, słowacki poeta, katolicka moderna, Rainer Maria Rilke (1875-1926),

Bibliography / Bibliografia / Literatúra:

The Primary Bibliographical Sources /

Pramene (primárne informačné pramene) / Bibliografia podmiotowa:

Rilke R. M., *Elégie a rekviev*. MilaniuM, Dunajská Lužná, 2003, ss. 104.

Silan J., *Slávme to spoločne*, Urbánek a spol., Trnava, 1941, ss. 35.

Silan J., *Básnik o poézii*, Lúč, Bratislava, 1998, ss. 323.

The Secondary Bibliographical Sources /

Literatúra (sekundárne informačné pramene) / Bibliografia przedmiotowa:

Aristotelés: *Rétorika. Poetika*, Nakladatelství Petr Rezek, Praha, 1999, ss. 555.

Bžoch A., *Rainer Maria Rilke zwischen der katholischen Moderne und dem slowakischen Surrealismus*, [w:] *Ost-West Problematik in den europäischen Kulturen und Literaturen*, Sigfried Ulbrecht und Helena Ulbrechtová (red.). Slovanský ústav AVČR, Praha – Neisse Verlag, Dresden, 2009, s. 505-512.

Castelvedere A., *Neither Religion nor Philosophy: The Language of Delicacy in Rilke's Poetry*, "German Life and Letters", r.: 2010, nr 2 (63), s. 133-145.

Engel M., *Rilke-Handbuch.: Leben - Werk - Wirkung*. Metzlersche J.B. Verlagsb, Weimar, 2004, ss. 570.

Miko F., *Od epiky k lyrike*, Tatran, Bratislava, 1973, ss. 296.

Pašteka J., *Pozvanie do poézie Janka Silana: Súborné dielo I*, Lúč, Bratislava, 1995, s. 5-44.

Plesník L., *Tezaurus estetických výrazových kvalít*, UKF, Nitra, 2008, ss. 474.

Preisner R., *Když myslím na Evropu*, TORST, Praha, 2003, ss. 585.

Ryan J., *Creative Subjectivity in Rilke and Valéry*, "Comparative Literature", r.:1973, nr 1 (25), s. 1-16.

Šmálov J. K., *Literárna kritika ako poznávanie a hodnotenie*, Lúč, Bratislava, 2004, ss. 429.

Weissenberger K., *Die Elegie und das Elegische*, "Pacific Coast Philology", r.: 1969, nr 4 (4), s. 70-75.

Zajac P., *Tvorivosť literatúry*. Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1990, ss. 248.

Information about the Author in English:

sister Edita Prihodová, Ph.D., gained her Master's degree in Theology, Philosophy and Slovakistik at the Comenius University in Bratislava (1992-1997). She was granted a Ph.D. as literary theorist and historian in Slovak Academy of Sciences in Bratislava (2006). Her doctoral dissertation explored the topic of Spiritual Discourse in Janko Silan's Poetry. Currently, she is a lecturer at the Department of Slovak Language and Literature in the Faculty of Arts and Letters at the Catholic University in Ružomberok [Katolícka univerzita v Ružomberku] (Slovakia). She focuses on Slovak Catholic Modernism in the European context as literary and cultural phenomenon and on the relationship between theology and literature. Her main publications are *Kontexty a inšpirácie katolíckej moderny* (2011), *Die Kulturphilosophie von Ladislav Hanus als Ausgangspunkt der „katholischen Moderne“ in der Slowakei* (2011), *Medzidobie. Výber z publikovaných i nepublikovaných textov Janka Silana* (2012). Her email address is edita.prihodova[at]ku.sk

Informacja o Autorce / Information about the Author (in Polish):

s. **Edita Prihodová**, Ph.D., studiowała teologię, filozofię i słowacystykę na Uniwersytecie Komeńskiego w Bratysławie (1992-1997). Dysertację doktorską obroniła (Ph.D.) w zakresie teorii literatury i historii słowackiej literatury w Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie (2006). Przedmiotem pracy doktorskiej uczyniła badanie duchowego dyskursu w poezji Janka Silana. Obecnie jest adiunktem (wykładowcą) w Katedrze Języka Słowackiego i Literatury na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Katolickiego w Rużomberku. Publikuje artykuły o słowackim modernizmie katolickim w kontekście europejskim, przy czym katolicki modernizm ujmuje jako zjawisko literackie i kulturowe. Badania te dotyczą związku między teologią a literaturą. Główne publikacje: *Kontexty a inšpirácie katolíckej moderny* [*Kontexty oraz inspiracje katolickiej moderny*] (2011), *Die Kulturphilosophie von Ladislav Hanus als Ausgangspunkt der „katholischen Moderne“ in der Slowakei* [*Filozofia kultury Ladislava Hanusa jako punkt wyjścia „katolickiej moderny” na Słowacji*] (2011), *Medzidobie. Výber z publikovaných i nepublikovaných textov Janka Silana* [*Interwał. Wybór tekstów publikowanych i niepublikowanych Janko Silana*] (2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

[polski przekład: Marek Mariusz Tytko]

Informace o autorce (v češtině) / Information about the Author (in Czech):

s. **Edita Prihodová**, Ph.D., vystudovala teologii, filozofii a slovakistiku na Univerzitě Komenského v Bratislavě (1992–1997). Disertační práci (Ph.D.) obhájila v oblasti literární teorie a historie slovenské literatury na Slovenské akademii věd v Bratislavě (2006). V dizertační práci se věnovala výzkumu spirituálního diskursu v poezii Janka Silana. V současnosti je odbornou asistentkou na katedře slovenského jazyka a literatury Filozofické fakulty Katolické univerzity v Ružomberoku. Publikuje články o slovenské katolické moderně v evropském kontextu, přičemž katolickou modernu chápe jako literární a kulturní fenomén. Výzkumně se věnuje vztahům teologie a literatury. Hlavní publikace: *Kontexty a inšpirácie katolíckej moderny* („Kontexty a inspirace katolické moderny“; 2011), *Die Kulturphilosophie von Ladislav Hanus als Ausgangspunkt der „katholischen Moderne“ in der Slowakei* („Kulturní filozofie Ladislava Hanuse jako východisko katolické moderny na Slovensku“; 2011), *Medzidobie. Výber z publikovaných i nepublikovaných textov Janka Silana* („Mezidobí. Výběr z publikovaných i nepublikovaných textů Janka Silana“; 2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

[český překlad: Libor Martinek]

Informácie o autorke / Information about the Author (in Slovak):

s. **Edita Prihodová**, Ph.D., študovala teológiu, filozofiu a slovakistiku na Univerzite Komenského v Bratislave (1992-1997). Dizertačnú prácu obhájila (Ph.D.) v oblasti literárnej teórie a histórie slovenskej literatúry v Slovenskej akadémii vied v Bratislave (2006). V dizertačnej práci sa zaoberala výskumom spirituálneho diskursu v poézii Janka Silana. V súčasnosti je odbornou asistentkou na Katedre slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku. Publikuje články o slovenskej katolíckej moderne v európskom kontexte, pričom katolícku modernu chápe ako literárny a kultúrny fenomén. Výskumne sa zaoberá vzťahom teológie a literatúry. Hlavné publikácie: *Kontexty a inšpirácie katolíckej moderny* (2011), *Die Kulturphilosophie von Ladislav Hanus als Ausgangspunkt der „katholischen Moderne“ in der Slowakei* (2011), *Medzidobie. Výber z publikovaných i nepublikovaných textov Janka Silana* (2012). E-mail: edita.prihodova[at]ku.sk

